

AGNIESZKA LABUS

Politechnika Śląska

STRATEGIA RÓWNOŚCI PŁCI W KONTEKŚCIE ZRÓWNOWAŻONEGO PLANOWANIA PRZESTRZENI PUBLICZNYCH

Abstract: Gender Mainstreaming Strategy in the Context for Sustainable Planning od Public Spaces. The purpose of this article is to describe a pilot project for the implementation of the gender mainstreaming strategy, so to include gender perspective in spatial issues, with particular emphasis on mobility, transport and social infrastructure on the example of Vienna's district Mariahilf. The aim of the author is to show the relevance, procedures and requirements to implement the strategy of gender mainstreaming using the method 5R + 1E, which is evaluation of the method 3R and 4R. This method disclosure of the differences in the position of women and men in the problem area, as well as the analysis of these differences in the context of the socio-cultural situation. The results are related to the situation of Polish spatial policy at local and regional level, in which there is a lack of integration of the gender perspective into local and regional development strategies. A key finding from the study is that urban and spatial planning will be balanced when they take into account the needs of men and women for determining the function of urban spaces, the location of individual objects of urban infrastructure and transport links between them.
Keywords: *Gender mainstreaming*, Mariahilf, sustainable spatial planning, Vienna.

Jeśli chcemy osiągnąć społeczeństwo oparte na równości, istotne jest, żeby władze lokalne i regionalne wzięły pod uwagę zachowanie równowagi płci w swojej polityce, organizacjach i działaniach. A w świecie „dziś i jutra” prawdziwa równość kobiet i mężczyzn stanowi klucz do sukcesu gospodarczego i społecznego – nie tylko na szczeblu europejskim czy krajowym, ale także w naszych regionach, miastach i społecznościach lokalnych.

Europejska Karta Równości kobiet i mężczyzn w życiu lokalnym, 2006¹

¹ Rada Gmin i Regionów Europy i jej Komisja Kobiet Pochodzących z Wyboru z Władz Lokalnych i Regionalnych, od wielu lat aktywnie promuje równość kobiet i mężczyzn na szczeblu lokalnym i regionalnym. W 2005 r. wprowadzono konkretne narzędzie dla władz lokalnych i regionalnych: „Miasto równości”. Przez prezentacje najlepszych praktyk w wybranych europejskich miastach i gminach, „Miasto równości” dostarcza metodologii do wdrażania polityki równości kobiet i mężczyzn na szczeblu

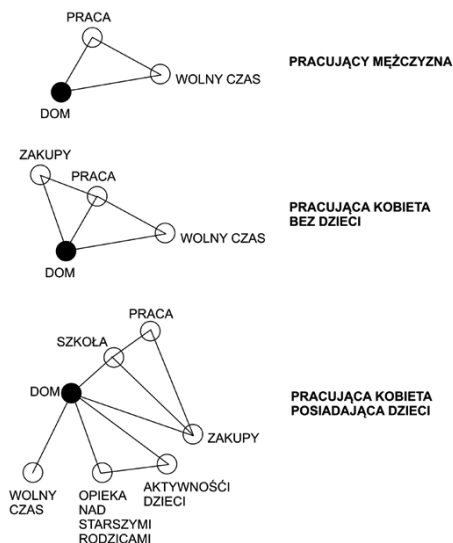
Wstęp

Miasta europejskie XXI w. są z definicji miastami wielokulturowymi [Carter 1995], są od zawsze miejscem zamieszkania wielu różnych grup społecznych, zróżnicowanych pod względem: rasy, tożsamości kulturowej, religii, itp. Czynniki te wpływają na kształtowanie przestrzeni miasta, wprowadzając do niej różnorodne wyznaczniki architektoniczne. Współcześnie zaczęto zwracać uwagę na nowe czynniki i kryteria, tj. dostępność do przestrzeni publicznych dla osób niepełnosprawnych, starszych, ale także rodzica z wózkiem dziecięcym, czy osoby podróżujące z dużym bagażem. Nowe czynniki, o których mowa powyżej odnoszą się do koncepcji różnorodności i dotyczą: wieku, płci kulturowej (*gender*), stopnia sprawności, orientacji seksualnej, a także nowych mniejszości etnicznych [Lubecka 2010]. Dlatego w czasach licznych przemian, jakie generuje XXI w. konieczne jest zwrócenie uwagi na aspekt planowania przestrzennego zgodnie z hierarchią potrzeb różnych ludzi. Takie podejście widoczne jest od lat 70. XX w., kiedy wzrosło znaczenie zagadnień społecznych w planowaniu przestrzennym, którego celem jest zarządzanie wykorzystaniem przestrzeni przez ludzi. Zarządzanie to należy do władz lokalnych i regionalnych zaangażowanych w procesy przekształcania i ulepszania miast pod kątem zmieniających się potrzeb ich mieszkańców. Ale czy władze miejskie zastanawiają się dla kogo realizują te projekty? Kto jest odbiorcą tych działań? – kobiety i/czy mężczyźni. Planowanie przestrzenne zazwyczaj ignoruje to, że kobiety i mężczyźni w inny sposób używają przestrzeni miejskiej. Kobiety dużo częściej niż mężczyźni spędzają czas w domu i najbliższym otoczeniu, są z reguły mniej mobilne [RTPI 2007]. Badania przeprowadzone w Wiedniu na początku lat 90. XX w. obrazują, że kobiety częściej korzystają ze środków komunikacji miejskiej i więcej podróżują pieszo. Dzielą także czas między pracą i rodzinne zobowiązania, tj. opieka nad dziećmi i rodzicami w podeszłym wieku [Damaynovic 2013]. Wzorce ruchu kobiet i mężczyzn ilustruje ryc. 1.

Kobiety dużo częściej niż mężczyźni czują się zagrożone w przestrzeni miejskiej, szczególnie wieczorem. Często tereny mieszkaniowe są zlokalizowane z dala od miejsc pracy co ma bardzo duży wpływ na dostęp do niej [Burgess 2008 za: Whitzman 2007]. Jak podają badania [Greed 2007] dwa razy więcej kobiet niż mężczyzn podwozi dzieci do szkoły, 75% podróżujących autobusem stanowią kobiety, a tylko 30% kobiet ma dostęp do samochodu w ciągu dnia. Mimo że sytuacja powoli zaczyna się zmieniać, to i tak dane pokazują, że więcej mężczyzn niż kobiet posiada prawo jazdy [RTPI 2007]. Wszystkie te kwestie wpływają na utrudniony dostęp kobiet do rynku pracy, czy przestrzeni usługowych, co pośrednio wpływa na rozwój lokalnej gospodarki. Warto zwrócić uwagę, że wiele tych sytuacji nie dotyczy tylko kobiet,

lokalnym i regionalnym. *Europejska Karta Równości Kobiet i Mężczyzn w życiu lokalnym* jest jego kontynuacją.

ale także osób starszych, niepełnosprawnych, czy rodziców samotnie wychowujących dzieci. Osoby te zazwyczaj nie mają z kim dzielić się obowiązkami, a usługi, tj. sklepy, szkoła, przedszkole, są bardzo oddalone od ich miejsca zamieszkania. Poza tym zagospodarowanie przestrzenne wielu obszarów miejskich często pomija potrzeby różnych użytkowników, kierując swój program głównie do młodych mężczyzn i kierowców samochodów, co opisuje Nawratek [2012, s. 76] na przykładzie placu Doma Laukums w Rydze, który pozbawiony jest transportu publicznego i dominują tam funkcje głównie związane z kulturą, polityką i prawem.

Ryc. 1. Wzorce ruchu kobiet i mężczyzn w mieście

Źródło: Opracowanie własne na podstawie [Ullmann 2013, s. 301].

Według danych *OECD* [1995] to kobiety doświadczają więcej niż mężczyźni niedogodności związanych ze złymi warunkami życia w mieście, które bardzo często są wynikiem niewłaściwego podejścia do planowania i projektowania przestrzeni. Jak podają Fainstein i Servon [2005] za Burgess [2008] podejście do planowania i projektowania przestrzeni miejskich jest wsparte męską dominacją w tej sferze. Dlatego jednym z nadrzędnych wyzwań dla miast europejskich XXI w. jest projektowanie bardziej elastycznych i dynamicznych struktur przestrzennych, w celu uwzględnienia różnorodności mieszkańców miast i ich potrzeb w sferze: mieszkalnictwa, bezpieczeństwa, dostępności do usług i infrastruktury transportowej w różnych środowiskach miejskich. Ważna jest także rola i uczestnictwo kobiet w procesach podejmowania decyzji oraz zwiększenie ich wkładu w rozwój życia miejskiego, co może pomóc w osiągnięciu zrównoważonego rozwoju obszarów

miejskich [OECD 1995]. Unia Europejska formułuje wiele dyrektyw, publikacji, podręczników dotyczących włączenia problematyki równości płci do głównego nurtu polityki europejskiej [Kantola 2012] podkreślając, że równość kobiet i mężczyzn jest jedną z fundamentalnych wartości. Ponadto, jak podaje agenda ONZ – UN-Habitat: *zarządzanie miejskie musi być bardziej wrażliwe na płeć, jeśli ma być sprawiedliwe, trwałe i skuteczne.*

1. Gender mainstreaming w urbanistyce i planowaniu przestrzennym – teoria i praktyka

Strategia *gender mainstreaming* zdefiniowana została na zorganizowanej przez ONZ IV Światowej Konferencji w sprawie Kobiet w 1995 r., i oznacza uwzględnianie problematyki płci we wszystkich obszarach i na wszystkich szczeblach procesu podejmowania decyzji związanych z zarządzaniem społeczeństwem. Polega ona na systematycznym wypracowywaniu równego podziału władzy, zasobów i szans pomiędzy kobiety i mężczyzn. Według Rady Europy² *gender mainstreaming* polega na *(re) organizacji, poprawie, rozwoju i ewaluacji procesów decyzyjnych po to, aby umożliwić osobom obojga płci biorącym udział w życiu politycznym równoważne spojrzenie na kobiety i mężczyzn we wszystkich dziedzinach i na wszystkich płaszczyznach.* Celem *gender mainstreaming* jest transformacja struktur społecznych i instytucjonalnych, tak aby zapewniały one równe traktowanie wszystkich, jak też równy dostęp do praw oraz instytucji, w tym pełne wykorzystanie ich potencjału intelektualnego i zawodowego, które przyczyni się do budowania społeczeństwa i gospodarki opartych na wiedzy³. Strategia ta stała się wiążącą dla państw Unii Europejskiej⁴ w 1997 r., gdy została wpisana do art. 2 Traktatu Amsterdamskiego⁵. Od 2000 r. *gender mainstreaming* stała się ważną strategią w zakresie funduszy strukturalnych UE, a także ramowych programów, tj. 5, 6 i 7 Ramowy Program oraz w ramach nowego programu ramowego Horyzont 2020.

W zakresie planowania przestrzennego *gender mainstreaming* dotyczy włączania kwestii płci do głównego nurtu polityki miejskiej i działań przestrzennych w różnych skalach. U jej podstaw leży przekonanie, że zagadnienia dotyczące płci powinny być traktowane jako istotne kryteria dla rozwiązywania społecznych, gospodarczych, politycznych i organizacyjnych problemów. W strategii *gender mainstreaming* zwraca się uwagę na różnorodność [Schunter-Kleemann, Plehwe 2006, s. 5] i nie chodzi o wyeliminowanie skutków istniejących odmienności, lecz dostrzeżenie w tych odmiennościach potencjalnych korzyści dla obojga płci. Deklarowanym celem jest

² [Council of Europe, Human Rights and Rule of Law].

³ *Gender mainstreaming* na stronie GenderStudies.pl [dostęp 2.10.2014].

⁴ Strategia ta jest także respektowana przez ONZ.

⁵ Traktat Amsterdamski na stronie PolskawUE.gov.pl [dostęp 2.10.2014].

więc zmiana systemów i struktur, które powodują dyskryminację, przez wprowadzenie polityki płci i myślenia równościowego na wszystkich szczeblach, w sektorze prywatnym i publicznym.

Aby przybliżyć teoretyczne tło pojęcia *gender mainstreaming* konieczne jest odniesienie się do samego słowa *gender*. Termin *gender* (ang.) oznacza płć kulturową, płć psychiczną, płć społeczną, płć społeczno-kulturową, tożsamość płciową. Jest to suma cech osobowości, zachowań, stereotypów i ról płciowych przyjmowanych przez kobiety i mężczyzn w ramach danej kultury w drodze socjalizacji [Holmes 2007], niewynikających bezpośrednio z biologicznych różnic w budowie ciała pomiędzy płciami, czyli dymorfizmu płciowego. Światowa Organizacja Zdrowia [WHO 2009] definiuje *gender* jako stworzone przez społeczeństwo role, zachowania, aktywności i atrybuty, jakie dane społeczeństwo uznaje za odpowiednie dla mężczyzn i kobiet. Po raz pierwszy sformułowania *gender role* do określenia kulturowo nabytych różnic między kobietami i mężczyznami, użył w swojej książce Money [1955]. W kolejnych latach pojęcie *gender* było coraz częściej stosowane w literaturze z zakresu nauk społecznych, sztuki i nauk humanistycznych. Pole badań w obszarze zagadnień *gender* poszerzyło się znacznie w ciągu ostatnich 7 lat. Zagadnienie równości płci jest szeroko omawiane i badane na świecie i w Europie, w wielu dyscyplinach naukowych: socjologia (równouprawnienie, zagrożenie wykluczeniem społecznym), ekonomia (dyskryminacja na rynku pracy), geografia społeczno-ekonomiczna (rozmieszczenie kobiet na danym obszarze). Jak pisze Matuszak [2005] we współczesnych badaniach istnieje wyraźny nurt opisujący różnorodne czasoprzestrzenne konstrukty męskości i kobiecości oraz przestrzenne różnicowanie ze względu na płć biologiczną i kulturową. Podział przestrzeni ze względu na płć jest także coraz chętniej analizowany na świecie przez specjalistów wielu dziedzin, w tym urbanistów i planistów przestrzennych. Zagadnienia przestrzenne dotyczące relacji *człowiek a przestrzeń*, mieszczące się w ramach nurtu badań geograficznych rozpoczęto w latach 70. XX w. w geografii krytycznej i geografii feministycznej i są szeroko omawiane w literaturze anglojęzycznej [m.in.: McDowell 1983; Massey 1994; Little 1994; Garber, Turner 1995; Bondi, Christie 2000; Domosh, Seager 2001; Bowlby 1984; Bondi, Rose 2003]. W dziedzinie planowania przestrzennego zagadnienia *gender* były eksplorowane pod koniec lat 80. XX w. m.in. przez Leavitt [1986], która argumentuje, że *gender* jeszcze kilka lat temu nie było traktowane jako kategoria do analizy przez planistów przestrzennych, a współcześnie pełni istotny czynnik w praktyce planistycznej. Podobnie Moser [1993] postrzega *gender* w planowaniu przestrzennym jako nową tradycję, która rozwija się w kierunku dążenia do uwzględnienia potencjału i różnic w postrzeganiu przestrzeni przez kobiety i mężczyzn. Zaznacza także, że obecna polityka dyskryminuje kobiety, a wiele ustalonych polityk nie jest wdrażana do praktyk. Za takim obrazem świata opowiada się także Burgess [2008] pisząc, że tradycyjne potrzeby męskie są bardziej brane pod uwagę niż kobiece i często pomijane w programach odnowy miast. Argumentuje to tym, że planowanie i polityka miejska w historii były tworzone

przez mężczyzn i decyzje, które były podejmowane w planowaniu miast dotyczyły interesów przede wszystkim tej płci.

W Polsce problematyka *gender* (płci kulturowej) w zagadnieniach architektury, urbanistyki i planowania przestrzennego jest zazwyczaj pomijana i nieuwzględniana w teorii i praktyce, często też bagatelizowana i spychana na dalszy plan. Ignoruje się kwestie wieku i płci jako elementy różnicujące dostęp do przestrzeni, koncentrując się wyłącznie na kwestiach ekonomicznych czy stopniu sprawności [Gądecki 2008]. Z raportu Uniwersytetu w Cambridge oraz wielu opracowań [m.in. Burgess 2008] wynika, że zdecydowana większość urbanistów ignoruje przepisy równości płci w zakresie urbanistyki i planowania przestrzennego. Projektowanie przestrzeni uwzględniające obie płci jest trudne, jak pisze Matuszak [2005]: *projektowanie kryje w sobie jednak bardziej subtelne założenia, które oprócz funkcji i budżetu dotyczą określonych społecznych wartości i relacji, zakładanych i wspieranych przez projekt. Możemy je nazwać „ukrytym programem” – systemem relacji traktowanych przez projektantów jako oczywiste, które w znacznym stopniu determinują społeczny i fizyczny kształt obiektu i przestrzeni i wiążą je z resztą miasta*”.

W Polsce strategia *gender mainstreaming* jest najczęściej tłumaczona jako polityka równości płci. Czasami jako uwzględnienie społecznego i kulturowego wymiaru płci we wszystkich dziedzinach życia oraz działaniach UE, czy opisywana jako dążenie do tego, aby równość płci stała się założeniem powszechnie obowiązującym w społeczeństwie, tak aby kobiety i mężczyźni odnosili korzyści w jednakowym stopniu. To budzi wiele zastrzeżeń i problemów np. w przypadku rynku pracy i sfery godzenia życia zawodowego z prywatnym, ponieważ nie odnosi się do tego, w jakich obszarach kobiety lub mężczyźni są niedoreprezentowani [Grzybek 2008]. W 2013 r. pojęcie *gender* zelektryzowało opinię publiczną w Polsce. Problematyka ta wkroczyła w sferę publiczną m.in. do przedszkoli jako część tzw. programów równościowych. Reakcją na ten proces było wiele wystąpień osób, środowisk i całych grup społecznych zaniepokojonych wpływem akademickiej teorii na praktykę społeczną. W efekcie rozgorzała publiczna debata o dość emocjonalnym charakterze.

Przeciwnie niż w Polsce sytuacja wygląda w wielu krajach UE, w których podejmowane są działania mające na celu uwzględnianie problematyki *gender* w zagadnieniach przestrzennych w teorii, ale i w praktyce. Ponadto, w Europie działa europejska sieć zajmująca się pracami badawczymi włączającymi perspektywę płci w dziedzinę planowania przestrzennego o nazwie *Gender, Diversity and Urban Sustainability* (GDUS)⁶, a także od 2012 r. w ramach akcji COST⁷ projekt *genderSTE*⁸, które-

⁶ Strona projektu: <http://www.rali.boku.ac.at/ilap/gdus-network/>.

⁷ COST – Europejski Program Współpracy w Dziedzinie Badań Naukowo-Technicznych.

⁸ Sieć *genderSTE*, powstała w ramach akcji COST, zrzesza naukowców i decydentów, którzy zainteresowani są zagadnieniami *gender* w różnych obszarach życia. Strona projektu: http://www.genderste.eu/what_wedo.html. Autorka opracowania jest członkinią projektu *genderSTE* i uczestniczką 3-miesięcznej Krótkoterminowej Misji Naukowej (STSM) na Uniwersytecie Westminster w Londynie.

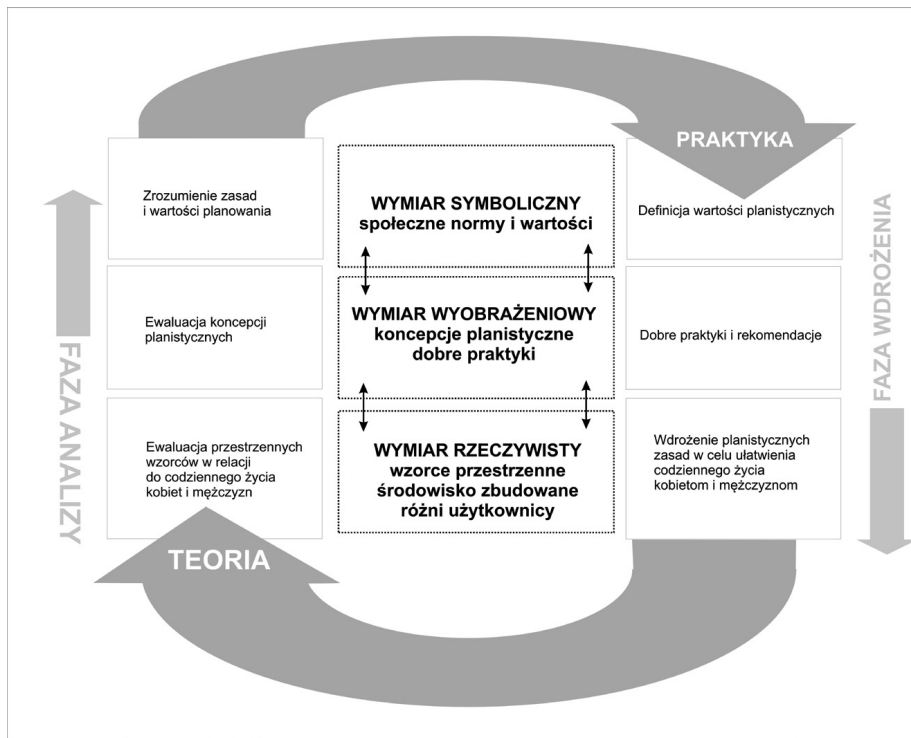
go celem jest stworzenie bazy danych dotyczącej uwzględniania zagadnień *gender* w problematyce: miast, transportu, energii, zmian klimatu i innowacji przemysłowych oraz wpływ na zmiany strukturalne w instytucjach naukowo-technologicznych. Takie działania przyczyniają się m.in. do opracowania w wielu krajach oficjalnych i wiążących wytycznych dotyczących uwzględniania potrzeb obu płci w planowaniu miejskim. W Wielkiej Brytanii organizacja RTPI (*Royal Town Planning Institute*) opracowała pionierskie narzędzie pt. *The gender mainstreaming toolkit* [patrz także Greed, Reeves 2007] w celu wdrażania równości płci w planowaniu przestrzennym, którego celem jest włączenie zagadnień *gender* do planowania na poziomie lokalnym oraz promowanie równości pomiędzy kobietami i mężczyznami. Jak podaje RTPI współcześnie nierówności w kontekście zagadnień *gender* dotyczą: rynku pracy, rynku mieszkaniowego, warunków życia i zdrowia, dostępu do różnych usług i transportu, siły w podejmowaniu decyzji. Społecznie sankcjonowany podział pracy ze względu na płeć (dotyczy zarówno nierównego podziału pracy opiekuńczej, jak i segmentacji rynku pracy) sprawia, że kobiety i mężczyźni używają miejskiej przestrzeni i infrastruktury na różne sposoby. Istnieje potrzeba zidentyfikowania potrzeb, aspiracji i percepcji, a także priorytetów kobiet i mężczyzn w celu projektowania przestrzeni przyjaznej wszystkim użytkownikom i tworzeniu bardziej zróżnicowanych i „barwnych” przestrzeni miejskich w XXI w. [Stadtbaudirektion Wien 2009, s. 2].

1.1. Model analizy i wdrożenia zagadnień równości płci w działaniach przestrzennych (SPA-*Structuralist Planning Assessment*)

Istotne determinanty w procesie planowania przestrzennego dotyczą kwestii środowiskowych, społecznych i ekonomicznych. To podejście stanowi wsparcie dla wdrożenia strategii *gender mainstreaming* na szczeblu lokalnym i regionalnym [Damyanovic 2013, za: Fuchs 2005; Damyanovic 2007; Damyanovic, Roither 2009], z uwzględnieniem podejścia trójwymiarowego do planowania w podziale na: **symboliczne, wyobrażeniowe, rzeczywiste**, [Damyanovic 2013]. **Symboliczny wymiar** dotyczy identyfikacji społecznych norm i wartości. W planowaniu przestrzennym w tym wymiarze opisuje się i definiuje sposób myślenia osób zaangażowanych w proces. To osoby z administracji, praktycy, politycy, którzy są zaangażowani w proces planowania. Symboliczny wymiar jest widoczny w przestrzennej strukturze miasta, np. gdy przyjrzymy się, jak funkcjonuje zagospodarowanie przestrzenne, które separuje miejsca zamieszkania od miejsc pracy. **Wyobrażeniowy wymiar** dotyczy analizy modeli i koncepcji planistycznych oraz opisu wizji i dobrych praktyk. Do tej pory wiele z tych dobrych praktyk zorientowanych było na „męski” punkt widzenia, który ignorował różnorodne style życia, tło kulturalne, pochodzenie, wiek kobiet i mężczyzn. Analizy prowadzą do oszacowania np. zróżnicowanych możliwości zamieszkania w mieście i ich wpływu na codzienne życie kobiet i mężczyzn

[Deleuze 1992; Damyanovic, Roither 2009]. **Wymiar rzeczywisty** dotyczy: tkanki miejskiej, różnych użytkowników przestrzeni miejskiej, ich aktywności i atrybutów, a także różnych beneficjentów zaangażowanych w proces planowania.

Te trzy wymiary składają się na wypracowaną metodę/narzędzie oceny dla planowania przestrzennego z uwzględnieniem zagadnień płci, określone skrótem SPA (ang. *Structuralist Planning Assessment*). Pierwszy etap polega na opisie i analizie wymiaru rzeczywistego (stanu istniejącego), np. beneficjenci zaangażowani w proces planowania opracowują analizy i rozpoznają przepisy. Definiowany jest cel działań w kontekście uwzględnienia potrzeb obu płci. W następnym kroku wypracowuje się koncepcje planistyczne z punktu widzenia codziennego życia kobiet i mężczyzn. Ostatni krok to zdefiniowanie rekomendacji i wytycznych oraz wdrożenie [Fenster 2005]. Opracowany model narzędzia SPA jest dynamiczny i obejmuje wszystkie fazy od analizy po wdrożenie w ujęciu cyrkulacyjnym, co obrazuje ryc. 2.

Ryc. 2. Model narzędzia do oceny planowania przestrzennego z uwzględnieniem zagadnień płci (SPA)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie [Damayanovic 2013, s. 180].

1.2. Metoda 3R, 4R i 5R+1E w planowaniu przestrzennym

Metoda analizy 3R została opracowana w Szwecji i jest stosowana najczęściej na poziomie samorządu lokalnego w celu sprawdzenia, czy dana decyzja lub projekt równo traktują przedstawicieli i przedstawicielki obu płci. Pierwszym etapem metody jest analiza statystyk, wyników ankiet i innych źródeł, w celu określenia udziału przedstawicieli/li każdej z płci, dystrybucji zasobów oraz określenia przyczyn ewentualnych nierówności i zaplanowania zmiany. Nazwa metody 3R pochodzi od angielskich słów opisujących poszczególne kroki:

1R – Reprezentacja (ang. *Representation*)

Celem tej części analizy jest określenie udziału kobiet i mężczyzn w działaniach czy przedsięwzięciach związanych z analizowaną decyzją/projektem, np. jako użytkowników/czek usług samorządowych. Chodzi o wpływ, jaki każda z płci ma na podejmowanie decyzji przestrzennych oraz czy te decyzje odpowiadają na potrzeby zarówno kobiet, jak i mężczyzn.

Pytanie kluczowe 1R to: ile kobiet i mężczyzn bierze udział w projekcie i na jakim szczeblu?

2R – Zasoby (ang. *Resources*)

W tej części analizy gromadzi się dane na temat dystrybucji pieniędzy, czasu i przestrzeni pomiędzy kobiety i mężczyzn. Na przykład ile czasu podczas narad zajmują przemówienia kobiet, a ile mężczyzn? Ile czasu kobiety i mężczyźni poświęcają pracom nad przyjęciem budżetu (czy przedstawiciele obu płci mają taki sam wpływ na jego kształt i uwzględnianie potrzeb kobiet i mężczyzn)? Ile zarabiają kobiety, a ile mężczyźni w administracji samorządowej (czy nie ma różnic w zarobkach na tych samych stanowiskach)? Ile pieniędzy w ramach pomocy socjalnej dostają kobiety i mężczyźni? Pytanie kluczowe 2R to: jak są dzielone zasoby pomiędzy kobiety i mężczyzn?

3R – Realizacja (ang. *Realisation*)

Celem tej części analizy jest określenie, bazując na zgromadzonych w pierwszych dwóch krokach danych ilościowych, przyczyn występujących nierówności oraz wypracowanie strategii zmiany na rzecz równości. Pytanie kluczowe 3R to: jak do tego doszło, że podział zasobów pomiędzy płciami jest taki, a nie inny? Co można zrobić, aby to zmienić?

Szwedzka metoda 3R została poddana ewaluacji przez badaczkę G. Astrom ze Szwedzkiego Stowarzyszenia Władz Lokalnych, która zaadaptowała ją do urbanistyki i planowania przestrzennego w ramach projektu GenderAlp! i rozbudowała do 4 kroków [Damyanovic 2007]:

1R – Reprezentacja (ang. *Representation*) – odnosi się do reprezentacji kobiet i mężczyzn w procesie planowania i polega na gromadzeniu danych ilościowych.

2R – Zasoby (ang. *Resources*) – odnosi się do równego dostępu do zasobów: przestrzeni, czasu, pieniędzy i polega na gromadzeniu danych ilościowych.

3R – Ramy prawne (ang. *Rights*) – odnosi się do ram prawnych i oceny prawa i polega na analizie jakościowej.

4R – Rzeczywistość (ang. *Realities*) – odnosi się do rzeczywistych społecznych norm, wartości i modeli planowania, które przyczyniają się do nierówności wobec kobiet i mężczyzn i polega na analizie jakościowej.

Zasadnicza różnica polega na podzieleniu ostatniego etapu na dwie wyraźne części – rozdzielenie części analizy dotyczącej poszukiwania przyczyn, mechanizmów, wzorców powodujących nierówności, od części związanej z planowaniem zmiany. Dopiero w momencie zidentyfikowania przyczyn nierówności możliwe jest przejście do projektowania działań, które pozwalają w pełni odpowiedzieć na problemy i potrzeby, jednocześnie uwzględniając różnice między funkcjonowaniem kobiet i mężczyzn, a także specyficzne przyczyny tych nierówności.

W celu uzupełnienia metody o analizę wyników oraz wdrożenie, metoda 4R uległa rozszerzeniu i w konsekwencji stała się metodą 5R+1E:

5R – Rezultaty i wdrożenie (ang. *Results and implementing*)

Pytania kluczowe: Jakie zmiany w odniesieniu do 4R (reprezentacji, zasobów, podstawy prawnej, rzeczywistości) można zaobserwować i jakie środki zostały podjęte w celu zwiększenia równości szans kobiet i mężczyzn? Jakie wyniki i rezultaty dla projektu można wywnioskować z analizy 4R i w jaki sposób zostały one wprowadzone w życie? Jakie kroki i etapy wdrażania projektu można uznać za udane?

1E – Ocena (ang. *Evaluation*)

Pytania kluczowe: Co jest innowacyjne w otrzymanych wynikach projektu? Jakie czynniki zadecydowały o sukcesie realizacji projektów z wykorzystaniem strategii *gender mainstreaming*? Czy przeprowadzone analizy oraz użyte narzędzia i metody przyczyniły się do sukcesu projektu? Jakie mogą być skutki z zastosowanych metod i narzędzi w projekcie? Co może być przeszkodą w realizacji niektórych zadań w projekcie?

2. Zastosowanie strategii *gender mainstreaming* w dzielnicy Mariahilf w Wiedniu z wykorzystaniem metody 5R+1E

2.1. Charakterystyka projektu [Damaynovic et al. 2007]

W 2002 r. w ramach programu *Liveable Living Space for Man and Women* (2007/2008), finansowanego z funduszy Interreg IIIB w ramach projektu *GenderAlp! – Spatial development for men and women* wybrano 6 dzielnic w Wiedniu w celu wdrożenia strategii *gender mainstreaming* w planowaniu i zarządzaniu na poziomie lokalnym. Projekt pilotażowy przeprowadzono w dzielnicy Mariahilf.

W projekcie przestrzenie publiczne, głównie ulice, zostały poddane analizie pod kątem codziennego użytkowania w odniesieniu do przepisów i wymo-

gów dotyczących mobilności kobiet i mężczyzn. Zaangażowano siedem jednostek z departamentu planowania i transportu w mieście w celu opracowania modelu oraz zaprezentowania kierunków i działań z uwzględnieniem zagadnień *gender* w projektowaniu i podejmowaniu decyzji na szczeblu lokalnym. Nadrzędnym celem działań było zwiększenie obszaru codziennych „wędrówek” mieszkańców i stworzenie lepszej jakości życia w dzielnicy. Działania zostały ukierunkowane szczególnie na tych mieszkańców, którzy często poruszają się pieszo w przestrzeniach publicznych zlokalizowanych w bliskim sąsiedztwie miejsca zamieszkania. Dotyczyło to szczególnie kobiet i mężczyzn, którzy często pełnią funkcje opiekunów, ale także osób starszych i dzieci, którzy dużo czasu spędzają w domu i jego otoczeniu.

2.1.1. Metody i narzędzia

Metody i narzędzia, które wykorzystano w projekcie w ramach wdrożenia strategii *gender mainstreaming* w dzielnicy Mariahilf dotyczyły:

- Przekształcenia Planu Transportu w mieście (2003), przez określenie cech, deficytów i propozycji działań w odniesieniu do priorytetu dla ruchu pieszych.
- Przeprowadzenia szkoleń i uwrażliwiania na zagadnienia płci beneficjentów zaangażowanych w projekt (warsztaty prowadzone w ramach departamentów miejskich, poznanie metod, a także sesje doradcze dotyczące poszerzenia wiedzy w zakresie zagadnień *gender mainstreaming*).
- Zrealizowania wybranych projektów flagowych przez siedem uczestniczących jednostek w ramach wybranych departamentów miejskich z wykorzystaniem *gender mainstreaming* (dotyczące m.in. takich zagadnień, jak: architektura i urbanistyka, planowanie użytkowania gruntów, oświetlenie miejskie, zarządzanie i organizacja ruchu miejskiego).
- Utworzenia systemu zarządzania decyzjami w porozumieniu z poszczególnymi departamentami miejskimi w całym obszarze objętym strategią *gender mainstreaming*, a także wprowadzenia ujednoczonego systemu monitoringu prowadzonych działań.
- Rozwoju instrumentów:
 - matrycy *gender mainstreaming* w celu wykazania wpływu zagadnień *gender* na różnych użytkowników w planowaniu miejskim;
 - wytycznych do sprawdzenia, czy normy i przepisy są przestrzegane w zakresie: prymatu ruchu pieszego, posiadania licencji dla tymczasowo/sezonowo użytkowanych przestrzeni, tj. kawiarenek, straganów, elementów zabezpieczenia budowy lub przebudowy np. dróg, przenośnych reklam i elementów małej architektury) oraz w zakresie systemów sygnalizacji świetlnej;
 - od 2006 r. wprowadzono „kontrolę na rzecz płci” od etapu procesu planowania do zatwierdzania decyzji planistycznej;

- ewolucja matrycy *gender mainstreaming* do listy kontrolnej dla projektów drogowych i projektów oświetlenia ulic, zgodnie z uwzględnieniem prymatu ruchu pieszego i jego wpływu na pozostałe formy ruchu w dzielnicy.

2.1.2. Cele i kierunki

Głównym celem projektu w Mariahilf była poprawa jakości przestrzeni publicznej (ulic) codziennie użytkowanej przez pieszych, uwzględniając przepisy i wymogi dotyczące ruchu pieszego na poziomie lokalnym. Wydziały z poszczególnych departamentów, które były zaangażowane w projekt miały za zadanie zidentyfikować czynniki mające wpływ na potrzeby kobiet i mężczyzn w przestrzeni publicznej oraz podjąć próbę zharmonizowania tych czynników z potrzebami użytkowników, których one dotyczą.

W projekcie szczególnie zwrócono uwagę na potrzeby kobiet i mężczyzn, którzy pełnią funkcję opiekunów, dużo czasu spędzają w domu, ale także na osoby starsze, niepełnosprawne, czy dzieci, poruszające się zazwyczaj w bliskości swojego miejsca zamieszkania. W ramach projektu sformułowano następujące cele:

- stworzenie bardziej atrakcyjnej oferty transportowej dla ruchu lokalnego,
 - poszerzenie oferty możliwości w zakresie mobilności dla osób o szczególnych potrzebach,
 - zwiększenie bezpieczeństwa pieszych w kontekście ruchu drogowego,
 - zwiększenie poczucia subiektywnego bezpieczeństwa w przestrzeniach publicznych,
 - promowanie zasady miasta zwarteego – „miasta krótkich odległości”.
- Realizacja celów skoncentrowała się na następujących kierunkach:
- *bezpieczne i komfortowe przechodzenie przez ulice w ramach dzielnicy*: projektowanie przestrzeni ulic i przejść (obniżone krawężniki, spowolniacze ruchu, jasno wydzielone przestrzenie dla pieszych);
 - *sprawiedliwa sygnalizacja świetlna*: regulacja świateł w odniesieniu do potrzeb użytkowników (dłuższe zielone sekwencje dla pieszych, tzw. zielone fale – skonfigurowane sekwencje świetlne w celu ciągłości przejścia przez skrzyżowania);
 - *bezpieczne piesze przestrzenie*: zwiększenie subiektywnego odczucia bezpieczeństwa przez pieszych oraz poprawy przejrzystości ulic i otwartych przestrzeni (wprowadzenie luster, lepszego oświetlenia);
 - *szersze chodniki*: ustalenie minimalnej szerokości chodnika (2 m), co znacznie ułatwia codzienne użytkowanie w zależności od uwarunkowań (wprowadzenie odpowiedniej posadzki, eliminującej parkowanie samochodów w ramach chodników);
 - *przestrzeń wolna od barier architektonicznych*: projektowanie bez barier architektonicznych przez wprowadzenie podjazdów na wózki, rampy, windy, itp.;

- *wyeliminowanie tymczasowych/sezonowych barier*: radzenie sobie z tymczasowymi/sezonowymi funkcjami w przestrzeni ulicznej (tj. sezonowe kawiarnie, stragany, zabezpieczenia placów budowy, przenośne reklamy zewnętrzne stojące w ramach chodników);
- *ulica jako przestrzeń do życia*: uczynienie z ulicy przestrzeni o wysokiej jakości do życia; (z miejscami do siedzenia, dużą ilością zieleni i drzew, jako elementów służących oddzieleniu ruchu kołowego od pieszego);
- *jakość tkwiąca w szczegółach*: rozpoznawanie i usuwanie barier i trudności w codziennym życiu (poręcze, tablice informacyjne, stojaki na rowery, itp.).

2.1.3. Analiza projektów, procesu i procedur

W analizie projektu [Damaynovic *et al.* 2007] posłużono się metodą 5R+1E, opisaną w rozdz. 1 opracowania. Poniżej przedstawiono jej poszczególne etapy:

1R – Reprezentacja – Kto?

Kto został zaangażowany w proces planistyczny? Ile kobiet, ilu mężczyzn? W jaki sposób kobiety i mężczyźni zostali zaangażowani w proces planowania w przestrzeni publicznej? Kto skorzysta z wprowadzonych udogodnień w dzielnicy?

Na poziomie politycznym projekt był wspierany przez dwóch członków Rady Miejskiej Wiednia, a także reprezentanta powiatu. Ważną rolę odegrał także koordynator projektu i administrator oraz instytucje na poziomie lokalnym, tj. Urząd Koordynujący ds. Budownictwa, czy Spółdzielnie Mieszkaniowe.

Na poziomie administracyjnym w pracach projektu uczestniczyli przedstawiciele jednostek miejskich m.in.: architektury i urbanistyki; planowania i zagospodarowania przestrzennego; zarządzania i budowy dróg; oświetlenia miejskiego; zarządzania i organizacji ruchu miejskiego.

W sumie w projekcie zaangażowano ok. 30 pracowników, w tym 5 kobiet. Dodatkowo, współpracowało 5 osób (4 kobiety, 1 mężczyzna) z dwóch biur projektowych, którzy posiadali doświadczenie w zagadnieniach *gender mainstreaming* i pełnili funkcje doradcze.

W pierwszym etapie projektu przeprowadzono analizę danych dotyczących zagadnień płci, czyli wymagań kobiet i mężczyzn w odniesieniu do przestrzeni publicznej, szczególnie ulic. Za pomocą zgromadzonych danych określono zróżnicowane codzienne sytuacje życiowe kobiet i mężczyzn, chłopców i dziewcząt, a także osób starszych i osób z ograniczoną możliwością poruszania się. Jak pokazały badania kobiety podróżują w ramach 60% wszystkich dróg przeznaczonych dla pieszych w Wiedniu i w większości przypadków są to kobiety, które wykonują wiele ról jednocześnie m.in. zakupy, opieka nad dziećmi, opieka nad rodzicami w starszym wieku, itp. Kobiety mają bardziej zróżnicowaną codzienność i inne wymagania związane z mobilnością w odniesieniu do istniejącej oferty dzielnicy, która została opracowana na podstawie tradycyjnego planowania, biorące pod uwagę

głównie pracujące kobiety i mężczyźni w odniesieniu do ruchu dom-praca, pracadom, w konsekwencji opierając ruch przede wszystkim na środkach komunikacji miejskiej.

2R – Zasoby – jak?

Komu przyniosą korzyści zmiany w dzielnicy? Kto będzie wspierany? Jak wiele miejsc będzie odpowiadać na potrzeby różnych grup użytkowników? Jak różne formy mobilności wpływają na wydatki i dochody użytkowników?

W czasach ograniczonych finansów publicznych konieczne jest ustalenie jasnych priorytetów w odniesieniu do działań podejmowanych w przestrzeni publicznej. Strategia *gender mainstreaming* może przyczynić się do optymalnego finansowania z uwzględnieniem różnych interesów, wymagań dotyczących przestrzeni i różnych grup użytkowników (kierowców samochodów, użytkowników transportu publicznego, rowerzystów i pieszych).

W planowaniu wielu projektów działania często skupiają się na zmotoryzowanym ruchu indywidualnym, zaniedbując zapotrzebowanie na przestrzeń pieszą i użytkowników transportu publicznego. Wdrażanie zintegrowanego podejścia w proces planowania wpływa na poprawę, zwiększenie komfortu i bezpieczeństwa grup dotychczas defaworyzowanych. W planowaniu i realizacji wszystkich projektów i ich wpływu na różne grupy użytkowników należy oceniać według kryterium płci, co umożliwi wszystkim mieszkańcom dostęp i dystrybucję zasobów.

Ze względu na społeczny podział pracy, który tradycyjnie widzi mężczyzn w pracy zarobkowej, a kobiety w sferze domu, rodziny i opieki nad dziećmi, zarobki i wydatki kobiet i mężczyzn różnią się. Kobiety zazwyczaj są odpowiedzialne za dom, robienie zakupów, czasami spotykają się z koleżanką w kawiarni, itp. w związku z tym w większym stopniu użytkują przestrzenie publiczne i przede wszystkim one korzystają z udogodnień wprowadzanych w dzielnicy w ramach wdrożenia strategii *gender mainstreaming*.

3R – Ramy prawne – Dlaczego?

Które koncepcje planistyczne i wytyczne wpływają na równość kobiet i mężczyzn? Które przepisy i regulacje prawne wspierają równość kobiet i mężczyzn w przestrzeni publicznej?

Na szczeblu wojewódzkim, miasto Wiedeń posiada *Plan Rozwoju Obszarów Miejskich* (2005) (STEP), w ramach którego w dużym stopniu realizuje strategię *gender mainstreaming* w konkretnych koncepcjach planistycznych, wnioskach i projektach. Prawo i normy projektowe pochodzące z różnych przepisów i regulacji dla ruchu samochodowego często określają standardy i ogólne warunki wobec innych uczestników ruchu. W Planie dotyczącym Transportu Miejskiego (2003) standardy dla pieszych zostały uwzględnione i skonkretyzowane. Określono także szczegółowe kryteria dla służb ruchu drogowego w zakresie procedur planowania, z uwzględ-

nieniem promowania równości kobiet i mężczyzn. Kryteria te mają przyczynić się do zwrócenia większej uwagi na kwestie równości płci także w innych projektach podejmowanych przez jednostkę ds. ruchu drogowego. Instrumenty do oceny projektów i planów w kontekście ich wpływu na kobiety i mężczyzn zostały opracowane w ramach standardowych wytycznych i narzędzi, które są łatwe do zarządzania i zorientowane na praktykę. Wszystkie wydziały w ramach departamentów miejskich są zobowiązane przez Radę Miasta Wiednia do stosowania tych wytycznych i instrumentów.

4R – Rzeczywistość – społeczne normy, wartości, modele planistyczne

Które koncepcje i modele planistyczne stanowią ramy dla zintegrowanego planowania ruchu w dzielnicy? Czy zostały uwzględnione w planowaniu przestrzeni publicznych zróżnicowane wymagania kobiet i mężczyzn?

Postawa społeczna znajduje odzwierciedlenie w tradycyjnym planowaniu ruchu w mieście opierającym się na zatrudnionych, zdrowych i mobilnych ludziach, których potrzeby stały się wyznacznikiem dla planowania przestrzeni. Potrzeby kobiet i mężczyzn, dziewcząt i chłopców, a także osób o ograniczonej możliwości poruszania się zazwyczaj nie są brane pod uwagę w planowaniu przestrzeni publicznej. Potrzeby wielu osób co do poruszania się w mieście, ich obawy związane z kwestiami bezpieczeństwa, nie są z reguły zrozumiałe i uwzględniane w procesie planistycznym i projektowym. W celu usunięcia tych nierówności oraz wspierania równości szans kobiet i mężczyzn ważne jest podniesienie świadomości i uwrażliwienie decydentów politycznych, jak również zwiększenie wrażliwości i kwalifikacji planistów przestrzennych. Strategia równości płci może pomóc w podejmowaniu decyzji, aby zrównoważyć konflikty interesów między różnymi grupami użytkowników oraz jako instrument grupy reprezentującej interesy słabszych grup społecznych, którzy mają znaczny wpływ na planowanie.

5R – Rezultaty i wdrożenie

W ramach projektu *Gender mainstreaming w dzielnicy Mariahilf* wdrożono do praktyki zagadnienia płci na poziomie konkretnej dzielnicy. Zagadnienia płci zostały uwzględnione w procesie podejmowania decyzji oraz przyczyniły się do oszacowania wpływu planowanych działań na użytkowników przestrzeni. Celem projektu było zwrócenie uwagi na potrzeby każdego człowieka, w celu osiągnięcia lepszego standardu życia i niezależnej mobilności.

W ramach projektu została wypracowana mapa dzielnicy w postaci systematycznej analizy ruchu pieszego. W celu zdefiniowania podstawowych potrzeb różnych użytkowników (samotne kobiety i mężczyźni, osoby starsze, matka z dzieckiem, ojciec z dziećmi, młodzież, dzieci, itp.) wobec przestrzeni dzielnicy zobrazowano graficznie głównie ruch pieszy w zależności od sytuacji i uwarunkowań, w jakich użytkownicy przestrzeni się znajdują.

W trakcie trwania projektu zorganizowano warsztaty, a także sesje doradcze w departamentach miejskich na temat kwestii dotyczących zagadnień *gender* w planowaniu i projektowaniu przestrzeni miejskiej. W odniesieniu do konkretnych działań, zostały wprowadzone różne instrumenty w celu oszacowania wpływu zmian. Celem było określenie, jak te projekty wpływają na kobiety i mężczyzn, a następnie jak pewne wzorce ulegają zmianie w przypadku różnych uwarunkowań i sytuacji życiowych, np. wzorzec ruchu samotnej kobiety może być inny niż kobiety idącej z dzieckiem za rękę, a jeszcze inny niż kobiety pchającej wózek z dzieckiem. Jako kryterium do dalszego podejmowania decyzji, wprowadzono tzw. wskaźniki dot. użytkowników, które zostały wprowadzone do projektów, szczególnie uwzględniając potrzeby „najsłabszych” grup społecznych.

Ponadto, opracowano macierz do oceny 11 projektów, z których 10 okazało się pozytywnych, zarówno dla pieszych, jak i korzystających z transportu publicznego, przyczyniając się tym samym do wyrównania szans i dostępu do przestrzeni publicznej. Opracowano także podręczniki⁹ dla tymczasowych/sezonowych funkcji, tj. kawiarenki, wolnostojące reklamy na ulicach, itp., w których zawarto zasady lokalizacji i wytyczne dla poszczególnych obiektów.

W 2005 r. w ramach wydanej broszury *Stadt fair teilen*, projekt *Gender mainstreaming w dzielnicy Mariahilf* został przedstawiony jako dobra praktyka w zakresie wprowadzania zagadnień równości płci w przestrzeni miasta. Broszura została wysłana do wszystkich 1200 radnych w powiatach i 400 pracowników departamentu planowania i transportu w Wiedniu, a także do przedstawicieli i pracowników różnych urzędów oraz instytucji odpowiedzialnych za organizację i planowanie ruchem w mieście.

1E – (samo) Ocena

Od 2003 r. większość zamierzonych działań w przestrzeni publicznej została wdrożona w dzielnicy Mariahilf według założeń *gender mainstreaming*. Po zakończeniu projektu w 2005 r. wszystkie użyte instrumenty, narzędzia i wyniki zostały poddane ocenie. Przeprowadzone działania i wpływ na użytkowników zostały uznane w całości za pozytywne. W odniesieniu do stworzonej matrycy dla oceny projektów, zauważono że ten instrument dotyczy głównie wpływu projektu, podczas gdy rzeczywisty proces decyzyjny odbywa się dużo wcześniej. Dlatego też, po uzgodnieniu z departamentami, kwestie dotyczące płci powinny być brane pod uwagę już w procesie przygotowawczym tworzenia dokumentu. Należy od samego początku w procesie planistycznym uwzględniać różne grupy docelowe w ich konkretnej sytuacji życiowej oraz lokalną specyfikę danego projektu. Matryca została zastąpiona

⁹ W 2005 r. 118 pozwoleń budowlanych zostało wydanych na podstawie korzystania z zasad zawartych w podręcznikach. Nieprzestrzeganie tych warunków w konkretnym przypadku musi zostać uzasadnione.

listą kontrolną, która w trakcie procesu planowania pokazuje przypuszczalny wpływ decyzji planistycznych na ruch pieszy i kołowy.

W 2006 r. zaplanowano kontynuację wdrażania strategii *gender mainstreaming* i rozszerzenie procesu pilotażowego w innych wiedeńskich dzielnicach miejskich. Działania te są prowadzone w ramach pilotażowych projektów, które zostały wybrane przez Departament Planowania i Transportu w Wiedniu. Działania te zostały już zapisane w najbliższych planach przez osiem wydziałów miejskich.

Wnioski i rekomendacje

Doświadczenie dzielnicy Mariahilf w Wiedniu w zakresie wprowadzenia strategii *gender mainstreaming* do zagadnień przestrzeni publicznych (ulic) pokazuje, że konieczna jest polityczna, lub organizacyjno-polityczna gotowość i „wrażliwość” na te zagadnienia, aby projekt zakończył się sukcesem. Greed [2005] postuluje za potrzebą zmiany świadomościowej i wprowadzeniu procedur, legislacji i reform, aby wdrożyć zagadnienia *gender* do polityki przestrzennej na wszystkich szczeblach. Włączenie perspektywy *gender* powinno odbywać się we wszystkich skalach przestrzennych od planowania przestrzennego [Darke *et al.* 2000] i urbanistycznego [Greed, Reeves 2007] po projektowanie architektoniczne i projektowanie wnętrz [Roberts 1991].

Jak obrazują badania przedstawione w prezentowanym opracowaniu planowanie przestrzenne powinno dążyć do osiągnięcia równości płci przez rozwiązywanie problemów, szczególnie istotnych dla kobiet i mężczyzn oraz biorąc pod uwagę różne role społeczne, dostęp do zasobów, możliwości i aspiracje kobiet i mężczyzn w różnym wieku, pochodzenie etniczne, niepełnosprawność i orientację seksualną. Przez uznanie i docenianie różnic i podobieństw między kobietami i mężczyznami i ich różnorodnych ról, zasobów i aspiracji, planowanie przestrzenne może przyczynić się do zapewnienia bezpiecznego, zdrowego, zrównoważonego i przyjaznego środowiska dla wszystkich mieszkańców [Sandercock, Forsyth 1990; Massey 1994; Greed 2005; Burgess 2008; Damyanovic 2013]. Uwzględnienie perspektywy płci może zwiększyć skuteczność rozwiązań w takich obszarach, jak: polityka mieszkaniowa, sprawiedliwość społeczna, zdrowie publiczne, walka z przestępczością, polityka transportowa i rewitalizacyjna.

W Polsce jesteśmy na początku drogi, zarówno w badaniach, jak i wdrożeniu zagadnień *gender* w architekturze, urbanistyce i planowaniu przestrzennym, którą powoli przechodzą państwa zachodnioeuropejskie. Ponadto, niesprzyjająca atmosfera dla tematyki *gender* w naszym kraju, która w ostatnim czasie zelektryzowała opinię publiczną ogranicza wprowadzenie tych zagadnień do polityki przestrzennej w Polsce. W naszym kraju nadal bardzo powszechne są stereotypy związane z płcią, które często stanowią barierę nie do pokonania. Wiedza z zakresu równości płci wielokrotnie nie jest traktowana poważnie, obciążona stereotypami i przesądami osób odpowiedzialnych za jej wdrażanie, dlatego często marginalizowana i bagate-

lizowana. Powoli zaczyna się przebijać myślenie o tych zagadnieniach w kategorii ważnych, szczególnie wśród organizacji pozarządowych. Przy wielu uniwersytetach w Polsce działają studia podyplomowe *gender studies*. Na poziomie rządowym powstało kilka projektów dotyczących równości płci m.in. w 2010 r. powstał projekt Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej pt. *Gender mainstreaming jako narzędzie zmiany na rynku pracy*. Mimo to strategia *gender mainstreaming* jest traktowana w Polsce jako „miękkie” narzędzie, którego działanie nie jest poddane monitorin- gowi i ocenie na poziomie państwowym, a co dopiero na poziomie regionalnym czy lokalnym. Od wejścia Polski do UE równość płci została włączona do głównego nurtu wszystkich podmiotów korzystających ze środków publicznych, mimo to dzia- łania w ramach polityki równościowej w Polsce oparte są na błędnym założeniu, że płcie pozostają w sytuacji porównywalnej, wręcz symetrycznej, co w praktyce pro- wadzi do pogłębienia nierówności, zacierając istotę strategii *gender mainstreaming*, która opowiada się za różnorodnością i nie chodzi o wyeliminowanie skutków ist- niejących odmienności lecz dostrzeżenie w tych odmiennościach i wydobycie poten- cjalnych korzyści dla obojga płci.

W dyskursie politycznym, jak i w procesach decyzyjnych relacje między płciami są albo marginalizowane albo w ogóle niedostrzegane. Tymczasem brakuje zintegro- wanej polityki w kontekście równości płci w odniesieniu do różnych dziedzin życia, w tym przypadku do użytkowania przestrzeni przez włączenie perspektywy płci do dokumentów wyznaczających kierunki polityki miejskiej i rozwoju przestrzenne- go na poziomie państwowym, regionalnym i lokalnym. Władze lokalne powinny uwzględnić różnice płci zbierając i publikując dane statystyczne dotyczące użyt- kowania transportu i miejskiej infrastruktury, skarg i wniosków oraz procesów oby- watelskiej partycypacji. Szczególnie wydziały ds. transportu i gospodarki odpadami w mieście powinny kierować się świadomością różnicy między kobietami i mę- czczyznami w doświadczeniu i użytkowaniu miejskiej przestrzeni. Dotyczy to przede wszystkim projektowania oświetlenia, autostrad, stacji kolejowych, toalet publicz- nych, systemu odbierania odpadów i utrzymywania porządku.

Ponadto, jeśli urbanistyka i planowanie przestrzenne mają być zrównoważone, to powinny uwzględniać potrzeby mężczyzn i kobiet dotyczące funkcji przestrzeni miejskich, lokalizacji poszczególnych obiektów miejskiej infrastruktury oraz połą- czeń transportowych pomiędzy nimi. Przez zwiększenie liczby tras komunikacji publicznej i częstotliwości kursowania poza godzinami szczytu można ułatwić funk- cjonowanie osobom pracującym w niepełnym wymiarze godzin.

Ważny element w zakresie wdrażania zagadnień *gender* do planowania prze- strzennego dotyczy także edukacji i uwrażliwienia na zagadnienia związane z potrze- bami kobiet i mężczyzn. Mechanizmy partycypacji powinny umożliwiać zarówno kobietom, jak i mężczyznom artikulację swoich potrzeb na wszystkich etapach planowania. Planiści na poziomie lokalnym i regionalnym powinni być bezpośred- nio odpowiedzialni za planowanie z uwzględnieniem potrzeb obu płci, a także za

włączanie perspektywy płci do lokalnych i regionalnych strategii rozwoju. Ważnym elementem w ramach polityki równościowej w planowaniu jest prawo, które uwzględnia potrzeby obu płci i określa procedury włączenia perspektywy płci na etapie sporządzania planów miejscowych.

Dla wielu przedstawicieli administracji publicznej, ale nie tylko, zarówno w Polsce jak i innych państwach europejskich nazwa *gender mainstreaming* jest często kontrowersyjna i naznaczona. Warto zainspirować się przykładem Wiednia, który od kilku lat prowadzi politykę odnowy miejskiej ukierunkowaną na uwzględnienie równości płci pod nazwą *Fair Shared City*, czyli zapewnienia równego dostępu do zasobów miejskich wszystkim mieszkańcom, tak aby różne grupy społeczne mogły współistnieć. Prowadzenie takiej polityki miejskiej daje szansę naszym miastom, aby stały się bardziej równościowe i wrażliwe na to, co istotne dla różnych użytkowników infrastruktury miejskiej.

Literatura

A Place for Everyone: Gender Equality and Urban Planning, 2007, Oxfam.

Bondi L., Christie H., 2000, *Working out the Urban: Gender Relations in the City*, [w:] *The Blackwell Companion to the City*, G. Bridge, S. Watson (red.). Blackwell, s. 292–306.

Bondi L., Rose D., 2003, *Constructing Gender, Constructing the Urban: a Review of Anglo-American Feminist Urban Geography*. *Gender, Place and Culture*, 10, 3, s. 229–245.

Bowlby S., 1984, (red.), *Women and the Built Environment*. *Built Environment*, 10 (specjalne wyd.).

Burgess G., 2008, *Planning and Gender Equality Duty – why Does Gender Matter?* *People, Place&Policy Online*, 2(3), s. 112–121.

Carter D. M., 1995, [1992], *Invisible Cities: Touba Turin, Senegalese Transnational Migrants on Northern Italy*. University of Minnesota Press, Minneapolis.

Council of Europe, Human Rights and Rule of Law, Gender Mainstreaming <http://www.coe.int/t/DGHL/STANDARDSETTING/EQUALITY/> [dostęp 2.10.2014].

Damaynovic D., 2007, *Landschaftsplanung als Qualitätssicherung zur Umsetzung der Strategie des Gender Mainstreaming*. Vienna, Guthmann-Peterson.

Damaynovic D., 2013, *Gender Mainstreaming as a Strategy for Sustainable Urban Planning*, [w:] *Fair Shared Cities. The Impact of Gender planning in Europe*, I. Sanchez de Madariaga, M. Roberts (red.). Ashgate, Farnham UK.

Damaynovic D., Roither A., 2009, *Structuralist Landscape Planning Assessment Method*, [w:] *Landscape-Great Idea!*, L. Licka, E. Schwab (red.). X-LARCH III, materiały pokonferencyjne University of Natural Resource and Life Science, Institute of Landscape Architecture, Vienna, s. 36–39.

Damaynovic D., Reinwald F., Schneider G., 2007, *Documentation Work Package 5 „Good Practice Database”*. Manual for the Analysis of Projects for the GenderAlp! Good-Practice-Database and the Analysis of Three Good-Practice-Examples, GenderAlp! Spatial Development for women and men, BOKU, Wiedeń.

- Darke, J., Ledwith, S., Woods, R., 2000, *Women and the City: Visibility and Voice in Urban Space*. Oxford, Palgrave.
- Deleuze G., 1992 [1973], *Woran erkennt man den Strukturalismus?* Berlin, Merve Verlag.
- Domosh L., Seager J., 2001, *Putting Women in Place: Feminist Geographers Make Sense of the World*. London, Guilford Press.
- Europejska Karta Równości Kobiet i mężczyzn w życiu lokalnym, 2006, http://www.ccre.org/img/uploads/piecesjointe/filename/charte_egalite_pl.pdf [dostęp: 12.10.2014].
- Fainstein S., Servon S. J., 2005, *Gender and Planning*. A Reader, Rutgers University Press.
- Fenster T., 2005, *The Right to the Gender City: Different Formations of Belonging in Everyday Life*. *Journal of Gender Studies*, 14(3), s. 217–231.
- Fuchs B., 2005, *Die Stadt kommt aufs Land: die grunderzetzliche Parzellierungsplanung von Lothar Abel in Reichenau an der Rax in Niederostereich und ihre Auswirkung auf die aktuellen landschafts – und freiraumplanerischen Qualitäten des Ortes*. Wien, Universität für Bodenkultur Wien.
- Garber J. A., Turner R. S. (red.), 1995, *Gender in Urban Research*. Thousand Oaks, CA, Sage.
- Gądecki J., 2008, *Gra w gender, gra w miasto*. „Kultura i Polityka”, nr 4, s. 72–83.
- Greed C., 2005, *An Investigation of the Effectiveness of Gender Mainstreaming as a Means of Integrating the Needs of Women and Men into Spatial Planning in the United Kingdom*. *Progress in Planning*, 64, s. 243–321.
- Greed C., 2007, *A Place for Everyone? Gender Equality and Urban Planning*. A ReGender Briefing Paper. Oxfam.
- Greed C. i Reeves D., 2007, *Mainstreaming Equality into Strategic Spatial Policy Making: Are Town Planners Losing Sight of Gender?* *Construction Management and Economics*, 23(10).
- Grzybek A. (red.), 2008, *Gender Mainstreaming. Jak skutecznie wykorzystać jego polityczny potencjał?* Heinrich Boll Stiftung, Warszawa.
- Holmes M., 2007, *What is Gender? Sociological Approaches*. London, Sage, s. 41–42.
- Kantola J., 2012, *Polityka równości płci w Unii Europejskiej*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Leavitt J., 1986, *Feminist Advocacy Planning in the 1980s*, [w:] *Strategic Perspectives in Planning Practice*, B. Checkoway (red). Lexington, Mass, Lexington Books.
- Little J., 1994, *Gender, Planning and the Policy Process*. Pergamon Press, Oxford.
- Lubecka A., 2010, *Rewitalizacja/gentryfikacja jako element zmieniający sematykę miasta*, [w:] *O budowie metod rewitalizacji w Polsce – aspekty wybrane*, K. Skalski (red.). Instytut Spraw Publicznych UJ, Kraków.
- Massey D., 1994, *Space, Place and Gender*. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Matuszak J., 2005, *Polityka wrażliwa na płęć*, [w:] *Polityka równości płci na poziomie lokalnym*. Wyd. Fundacja Ośrodek Informacji Środowisk Kobietych OŚKa, Warszawa, http://www.bez-uprzedzen.org/doc/polityka_poziom_lokalny.pdf [dostęp 13.10.2014].
- McDowell L., 1983, *Towards an Understanding of the Gender Division of Urban Space*. *Environment and Planning D, Society and Space*, 1, s. 59–72.
- Money J., 1955, *Hermaphroditism, Gender and Precocity in Hyperadrenocorticism: Psychologic Findings*. *Bull Johns Hopkins Hosp* 96 (6), s. 253–64, (<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/14378807?dopt=Abstract>) [dostęp 2.10.2014].

- Moser C., 1993, *Gender Planning and Development: Theory, Practice and Training*. Routledge New York and London.
- Nawrotek K., 2012, *Dziury w całym. Wstęp do miejskich rewolucji*. Wyd. Krytyki Politycznej, Warszawa.
- OECD, 1995, *Women in the City. Housing, Services and the Urban Environment*. Paris.
- Roberts M., 1991, *Living in a Man-made World. Gender Assumptions in Modern Housing Design*. Routledge, London.
- RTPI, 2007, *Gender and Spatial Policy: Good Practice Note*, Royal Town Planning Institute, London, by Reeves Associates, www.rtpi.org.uk [dostęp: 12.10.2014].
- Sandercock L., Forsyth A., 1990, *Gender: A New Agenda for Planning Theory*. Working paper 521, Institute of Urban and Regional Development, University of California, Berkeley.
- Schunter-Kleemann S., Plehwe D., 2006, *Gender Mainstreaming. Włączanie kobiet do neoliberalnej Europy?* Biblioteka Online Think Tanku Feministycznego, (online) www.ekologiasztuka.pl/pdf/f0070schunter_plehwe.pdf, [dostęp 10.10.2014].
- Stadtbaudirektion Wien, 2009, *10+1 Jahre. Alltags- und frauengerechtes Planen und Bauen*, Wien: Stadt Wien.
- Traktat Amsterdamski* na stronie www.PolskawUE.gov.pl [dostęp 2.10.2014].
- Ullmann F., 2013, *Choreography of Life: Two Pilot Projects of Social Housing in Vienna, [w:] Fair Shared Cities. The Impact of Gender Planning in Europe*, I. Sanchez de Madariaga, M. Roberts (red.). Ashgate, Farnham UK.
- Whitzman C., 2007, *Stuck at the Front Door: Gender, Fear of Crime and the Challenge of Creating Safer Space*. Environment and Planning Online.
- WHO, 2009, *Gender, Women and Health*, <http://www.who.int/gender/en/> [dostęp 2.10.2014].